

QORAQOLPOQSTON SHORITIDA MAYDA UY HAYVONLARIDA NEMOTODA KASALLIGINING TARQALISHI

Avezimbetov Shavkat Dosumbetovich

SamVMCHBU NF -dotsent

Allambergenov Dawletbay Muxtar Uli

SamVMCHBU NF Talabasi

Abdumuminov Abdusalim

SamVMCHBU NF Talabasi

Annotatsiya: *Qoraqolpoqston shoritida asosan mayda va yirik shoxli hayvonlarda nemotoda kasalligi tarqalgan bolib hisoblanadi. Nemotodalar asosan bahor va kuz mavsumlarida avj oladigan bolib unung asosiy belgilari korindi. Nemotodalarni aniqlash maqsadida amalga oshirilgan tekchirish ichlari natijasida Qoraqolpoqston respublikasi Qarauzoq tumanida 52 ta qoy va 35 ta echkildan nemotoda kasalligi va uning asosiy belgilari uchragani aniqlanadi. Bu kasallikning asosiy kelip chiqish sababi hayvonlarning jigarlari zaqm olishi va uning natijasida nemotoda kasalligining asosiy belgilari koringan, va buning natijasida qoylarda yuqumli kassalik sipatida tarqalgan bolib ularni davolash va kasallik oldini olish chora tadbirlarini amalga ochirildi. Bunan tashqari Beruniy tumanida bu kasallik avj olgan bolib bu asosan yosh qoylarda kop uchiradi.*

Kalit sozlar: *qo'y, albendazol, anthelmintic, rikobendazol, Nemotoda, - Eurygaster Integriceps, Placentonema gugantissima, Meloidogyne, Hetero dea rostochiensis, kanop, shilimshiq qurt.*

KIRISH

Nematodoz Ichaklarda parazitlar gelmintlar (nematodalar) keltirib chiqaradigan kasalliklarning umumiy nomi nematodozdir. Gelmint tuxumlari najas bilan atrof-muhitga chiqariladi, u erda ular invaziv bosqichga etadi. Organizmga kirganida paydo bo'lgan infeksiyadan keyin. "Hayvon nematodalari" atamasi gelmintik kasalliklarni o'z ichiga oladi, ularning sababi hayvonlar, xususan, qoramol, qo'ylar, cho'chqalar, qushlar, otlar tanasida parazitlik qiladigan yumaloq gelmintlardir. NEMATODOZ TOKSOKARUZ - itning ingichka ichak va oshqozonida parazitlik qiluvchi yumaloq chugalchanglar keltirib chiqaradigan kasallik. Parazitlarning lichinkalari qon tomirlari devorlari orqali qonga o'tib, jigar, yurak va o'pkaga ko'chib o'tadi va pishib bo'lgandan so'ng, tashqariga chiqadi. Ko'pincha itlar va mushuklarda uchraydi. Nematodozlar Nematodlar sinfiga mansub qurtlar yoki yumaloq chugalchanglar keltirib chiqaradigan invaziv kasalliklar bo'lib, hayvonlarning deyarli barcha a'zolari va to'qimalariga ta'sir qiladi, jun, tuk va shoxli to'qimalar bundan mustasno. Rivojlanish sikli har bir gelmint uchun individualdir va kasalliklar insonning potentsial infeksiyasi bilan o'ta xavfli bo'lib, chorva mollarining mahsuldorligini sezilarli darajada pasaytiradi va zararlangan shaxslarning o'limiga olib keladi. Nematodoz Ichaklarda

parazitar gelmintlar (nematodalar) keltirib chiqaradigan kasalliklarning umumiy nomi nematodozdir. Gelmint tuxumlari najas bilan atrof-muhitga chiqariladi, u erda ular invaziv bosqichga etadi.Organizmga kirganida paydo bo'lgan infeksiyadan keyin. Nematodalar yoki yumaloq chuvalchanglar (lot. Nematoda, pl. Nematodalar, inglizcha nematodalar yoki yumaloq chuvalchanglar) tur (lot. phylum) bo'lib, u erkin yashovchi va parazit qurtlarni o'z ichiga oladi. Hozirgi vaqtda 25 000 dan ortiq turlar tavsiflangan, ammo Yerda 1 000 000 ga yaqin turli xil nematodalar mavjud degan taxmin mavjud.Nematodalar orasida tuproqda, chuchuk yoki dengiz suvlarida yashovchi o'simliklar, hasharotlar, hayvonlar va odamlarning parazitlari ham bor. Agar nematodlarning ma'lum bir turi yoki jinsi ICD-10 da tasniflangan kasallikni keltirib chiqarsa, unda tur nomidan keyin ushbu kasallikning "B" dan boshlanadigan kodi kvadrat qavs ichiga qo'yiladi (chunki ICD-dagi barcha gelmintozlar uchun kodlar - 10 B65 dan B83 gacha bo'lgan oraliqda). ICD-10 da qayd etilgan har bir nematodoz uchun ushbu nematodoz bilan bog'liq bo'lgan gelmintlarning eng muhim turlari yoki avlodlaridan biri yoki bir nechitasi aniqlangan. ICD-10 da qayd etilgan barcha nematoda turlari va ular keltirib chiqaradigan inson kasalliklari quyida keltirilgan. Hayvonlar va o'simliklarning nematodalari va ularni keltirib chiqaradigan qurtlarning turlari faqat misol sifatida keltirilgan va ularning soni to'liq emas.Nematodozlar Toksokaroz. Yirtqich hayvonlarning ichaklari va oshqozonida parazitlik qiluvchi dumaloq qurtlar keltirib chiqaradigan gelmintozlar. Bular uzunligi 18 sm gacha bo'lgan yirik nematodlardir. Tuxumlari deyarli yumaloq, qalin hujayrali tashqi qobiqli.Hayot davri. Fermer xo'jaliklari rahbarlari va veterinariya shifokorlari dorivor degelmintizatsiya yo'li bilan nematodozning oldini olish ishlarini muntazam ravishda olib borishlari, hayvonlar salomatligini nazorat qilishlari kerak. Nematodozning manbai turli nematodalarning tuxumlari va lichinkalari (Dictyocaulus, Haemonchus, Ostertagia, Thelazia,Trichostrongylus, Nematodirus va boshqalar) bo'lib, ular kasallangan yaylovlarda ozuqa aralashmasi yoki suv bilan birga hayvon tanasiga kiradi. Lichinkalarning tashuvchilari ot chivinlari, yomg'ir qurtlari ham bo'lishi mumkin.Nematodlar parazitlik qiladigan tanadagi asosiy joy oshqozon-ichak traktidir, ammo o'pka va teriga ta'sir qiladigan kasalliklar kam uchraydi. Olimlar nematodalarning 25 mingga yaqin turlarini sanashadi. Ularning ko'pchiligi og'ir kasalliklarni keltirib chiqaradi, ular orasida hayvonlarda eng ko'p uchraydiganlari:Qoramol va qo'ylar - nematodoz, bunostomiaz, marshallagioz, gemonxoz, protostrongiloz, diktiokaulyo;cho'chqalar - trixinoz, askarioz, trixosefaloz, metastrongiloz otlar - alfortioz, paraskaroz, trixostrogiloz, diktiokaulyo, oksiuoz, strongiloz, delafondioz;qushlar amidostomiaz, echinurioz, geterokidoz, askaridyo, tetrameroz. Hayvonlarning nematodlar bilan infeksiyasini aniqlaydigan bir qator umumiy belgilar mavjud:Hayvon keskin yo'taladi, ayniqsa harakatlanayotganda.Burun teshigidan shilimshiq ajralib chiqadi, o'pka va bronxlarning yallig'lanishi tez-tez kuzatiladi.Ishtahaning keskin pasayishi bilan bir xil darajada keskin vazn yo'qotish kuzatiladi.Ko'pincha qusish bor, diareya ich qotishi bilan almashtiriladi.Qorin juda shishgan, ichak yorilishi bo'lishi mumkin.Hayvon ezilgan, charchagan ko'rinadi, bir oz harakat qiladi. Yosh hayvonlarda asabiy konvulsiyalar,

tutilishlar paydo bo'lishi mumkin, rivojlanish kechiktiriladi. Organizmga kirgan nematoda lichinkalari o'rtacha 10-15 kun ichida yetiladi va xuddi shu davrdan keyin jinsiy etuk bo'ladi. Voyaga etgan nematodlar bilan kasallanganda, kasallikning birinchi belgilari 5-7 kundan keyin paydo bo'ladi.

Ko'pincha tuxum va kattalar nematodlari hayvonlarning najasini mikroskop ostida tekshirganda topiladi. Patoanatomik tadqiqotda nematodlar ichaklarda, qon ketish va yallig'lanish esa to'qimalarning o'zida topiladi. Nematodozni davolash uchun NITA-FARM klinik sinovlardan o'tgan Rikazol preparatini taklif qiladi. U nematoda va aralash invazyalarda, shuningdek, fassioliyaz, paramfistomatoz, dikrotselioz kabi davolab bo'lmaydigan kasalliklarda degelmintizatsiyaning yuqori samaradorligini isbotladi. In'ektsiya shakli rikobendazolga asoslangan. Bu albendazolning faol metaboliti bo'lib, u bir vaqtning o'zida barcha gelmintlarga ta'sir qiladi. Bitta in'ektsiya etarli. Preparatning maksimal samaradorligi 8 soatdan keyin erishiladi. Ta'sir jinsiy etuk va etuk bo'lmagan nematodalarga, shuningdek, sestodalarga va jinsiy etuk trematodalarga taalluqlidir. Rikazol 98-100% ta'sirga ega. Qoramol, cho'chqa, qo'ylarning nematodozida bir xil darajada samarali. Preparat 100% biologik mavjud, safro bilan osongina chiqariladi. Sigir suti 5 kundan keyin, go'sht - in'ektsiyadan 30 kundan keyin foydalanish mumkin. Nematodozning oldini olish. Yaylovlarni melioratsiya qilish va vaqti-vaqti bilan ularni o'zgartirish kerak. Hayvonlar saqlanadigan joylar muntazam tozalanadi va tozalanadi. Go'ngni faqat saqlash va qarishdan keyin olib tashlash kerak. Profilaktik maqsadlarda Rikazol preparatini yiliga ikki marta - bahor va kuzda qo'llash tavsiya etiladi.

Davolash: 1 ml/12,5 kg tana vazniga rikobendazol faol moddasi bo'lgan yangi Rikazol preparati qo'ylarning nematodalari va trematodalarining har xil turlariga qarshi yuqori antigelmintik ta'sir ko'rsatadi. Rikazol preparatining qo'ylarning nematodalari va trematodalariga qarshi samaradorligi S.V. Novikova, V.N. Zubarev, O.S. Dragunkina Rikazol yangi preparati rikobendazol faol moddasi 1 ml/12,5 kg tana vazni dozasi qo'ylarning nematodalari va trematodalarining har xil turlariga qarshi yuqori antigelmintik ta'sir ko'rsatdi. Rossiya Federatsiyasi hududida mayda kavsh qaytaruvchi hayvonlarning parazitlar kasalliklaridan diktiokaulyoz, nematodiroz, strongiloidoz, moniezioz, echinokokkoz, dikroselioz, fassioliyoz keng tarqalgan. Bu gelmintozlar mahsuldorlik, mahsulot sifati va ozuqa konversiyasining pasayishi, hayvonlarni majburiy so'yish va nobud bo'lishi natijasida katta iqtisodiy zarar keltiradi. Ayniqsa, chorvachilik fermalarida uchraydigan ikki yoki undan

ortiq turdagi patogenlar birgalikda parazitlashganda yo'qotishlar katta bo'ladi. Hozirgi vaqtda hayvonlarda gelmintozlar bilan kurashish uchun albendazolning turli xil dozalash shakllari (chang, granulat, planshetlar, suspenziyalar) keng qo'llaniladi. Ular kichik qoramollarga oziq-ovqat bilan guruhlangan holda buyuriladi. Natijada, hayvonlar kerakli dozada anthelmintic qabul qilmaydi. Bundan tashqari, albendazolni og'iz orqali qabul qilish samaradorligiga boshqa omillar ham ta'sir qiladi: ozuqa tarkibi, undagi preparatni taqsimlashning bir xilligi va degelmintizatsiya davomiyligi. Shu bois, veterinariya tibbiyotida hamyonbop va samarali antigelmintik vositalarni ishlab chiqish ustuvor vazifa hisoblanadi. Ta'sir etuvchi modda sifatida 100 mg/ml konsentratsiyada rikobendazolni o'z ichiga olgan yangi "Rikazol" (NITA-PHARM, Rossiya) preparati mutaxassislarning alohida e'tiboriga loyiqdir. Rikazol albendazolga asoslangan og'iz orqali yuboriladigan dozalash shakllaridan yuqori samaradorlik (faol moddaning yuqori bioavalligi tufayli) va foydalanish qulayligi (in'ektsiya uchun eritma, past doza) bilan farq qiladi. U kattalar va yetilmagan nematodalar va sestodalarga, shuningdek marit trematodalariga qarshi faoldir, ovotsid ta'sir ko'rsatadi, bu yaylovlarning gelmint tuxumlari bilan ifloslanish darajasini pasaytiradi. Tadqiqot maqsadi qo'ylarning aralash invaziyalarida Rikazol preparatining samaradorligini o'rganishdan iborat.

Xulosa. Rikazol preparati hayvonlarning tanasiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi, mahalliy va umumiy yon ta'sirga olib kelmaydi. Qo'ylarning aralash nematodoz-trematodoz invaziyalari bilan albendazolga asoslangan preparatga qaraganda samaraliroq. Nematodoz va trematodozda preparatning EE 100 va 88 - 96% ni tashkil qiladi. Rikazol bilan taqqoslash uchun biz uy qo'ychiligida tez-tez ishlatiladigan albendazol (100 mg / ml, og'iz orqali yuborish uchun suspenziya shaklida) asosidagi vositani tanladik. Birinchi guruhdagi qo'ylarga DV bo'yicha tana vazniga 8,0 mg/kg dozada Rikazol mushak ichiga kiritildi, bu 1 ml/12,5 kg tana vazniga teng; ikkinchisi - albendazol asosidagi suspenziya DV bo'yicha 15 mg/kg tana vazniga to'g'ri keladigan 1,5 ml / 10 kg tana vazniga bir marta individual ravishda og'iz orqali yuborilgan; uchinchi (nazorat) - dori-darmonlar kiritilmagan. Hayvonlar dori-darmonlarga chidamliligini baholash uchun muntazam ravishda klinik kuzatuvdan o'tkazildi. Rikazolning qo'ylarning aralash invaziyalarida keng samaradorligi 88% (dikroselioz + nematodiroz) va 96% (fassioliroz + nematodiroz), albendazolga asoslangan suspenziyalar esa 74 - 94% oralig'ida (nematodiroz bilan - 94% va kuchli dioksidiyoidoz, - 80%, dikroselioz - 74%, fassioliroz - 86%.

ADABIYOTLAR:

1.Goroxov V.V., Skira B.H., Klenova I.F. Rossiya Federatsiyasida asosiy gelmint infeksiyalari bo'yicha epizootik vaziyat. "Parazit kasalliklarga qarshi kurashish nazariyasi va amaliyoti" ilmiy konferensiyasi. M., 2010; 11:124-131.

2.Zubarev V.N. Qo'ylarning asosiy gelmintozlarida albendazol guruhi dori vositalarining samaradorligini va ularning so'yish mahsulotlari sifatiga ta'sirini baholash: Dissertatsiya konspekti. dis. ... qand. veterinar. Fanlar. Saratov, 2012; 19 b.

3.Sokolova V.M. Ryazan viloyatida qo'ylarning aralash bosqinlari (tarqalishi, epizootologiyaning xususiyatlari, davolash): Dissertatsiya referati. dis. ... qand. veterinar. Fanlar. Ivanovo, 2014 yil; 22 b.

4.Carlos E. Lanusse, Roger K. Prichard Kavsh qaytaruvchi hayvonlarda benimidazol anthelminticsning klinik farmakokinetikasi va metabolizmi. Dori metabolizmi sharhlari. 1993 yil; 25.3: 235-279.

5.Singx D., Sanyal P.K., Swarnkar C.P. va boshqalar. Qo'ylarda albendazolning joylashish kinetikasiga parhez turi va davolash oldidan ro'za tutishning ta'siri. veterinar. ResComm. 1999; 23:229-240.